

միջնադարեան ձեռագիր մատենանից վերցրած մանրանկար էր Ունկուռայի տեսարան: Դորմիշընի մշտական յանախորդներից ու զբոսաշրջիկներից «տեղ ու դադար չկար», եւ մենք գրկուեցինք շատ հետաքրքրական արարողութիւնից:

Մայիսի 1-2ին մի խումբ հայ ուսուցիչներով հիւրընկալուեցինք Տաթլայի բնեկտիկտեան վանքում, որի տեսուչն էր Տէր Նիկողան: Վանքի սիրալիք պաշտօնեայ Լեւոնը ջանք չիմայեց մեր հանգիստը իմաստալի անցկացնելու համար: Վանքը Տիբերիական Մովսիսի ափին գրախտային անտառակի մէջ է. կալուածքը գերմանացիները վարձել են 99 տարով:

Տէր Նիկողան առանձնակի մտերմութեամբ է կապուած Հայ եկեղեցու հետ:

Հայոց վանքի ընծայարանում նա երբեմն աւանդում է ընդհանուր եկեղեցւոյ պատմութիւնը եւ աստուածաբանական գիտելիքներ: Թէ՛ Երուսաղէմի մէջ, թէ՛ նրանից դուրս (Բեթղեհէմ եւ այլն) այս հոգեւորականը սիրով է մասնակցում հայոց պատարագներին, երգում է մեծ մասամբ յիշողութեամբ, առանց պարտիտուրը նայելու: Եւ հիմա, ամիսներ անց, Երեւանում, կարծես աչիս առաջ է Տէր Նիկողան. Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւում հսկումի պահին յուզումով ու հարազատօրէն երգում է դպիրների դասի հետ Ս. Ներսէս Շնորհալի հայրապետի «Նայեաց սիրովը»:

ԱՐՇԱԿ ՄԱԴՈՅԱՆ

ՊԼԾԵԱԼ ՏԱՃԱՐԻ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Երուսաղէմից Զիթենեաց լեւոյ բաժանում է Կեղրոնի ձորակով: Սա յաճախակի թափառումներն վայրն է եղել երկար ժամանակ. բանիցս գնացել եմ Գեթեմանի այգին, անցել մահմեդականների գերեզմանոցով, չըջազննել Հին Բաղաբի պարիսպները ...

Երեւմեծ միաստուածեան կրօնների՝ քրիստոնէութեան, հրէութեան եւ մահմեդականների, գերեզմանոցներն այստեղ են: Եւ գուցէ խորհրդանշական իմաստ ունի այն, որ հէնց Կեղրոնի ձորակում են լինելու Փրկչի երկրորդ գալուստն ու վերջին դատաստանը: Այդ օրը նրա ոտքերը կանգնելու են Զիթենեաց լեւան վրայ եւ նա իրագործելու է քացարձակ արդարութիւնը, որին ձգտում եւ չի հասնում մարդկութիւնը:

Բայց ինձ ներկայից ու մանաւանդ հեռու ապագայից աւելի հրապուրում են վիպական անցեալի յիշատակները, սուրբ-գրական եւ նոյնիսկ պարականոն աւանդապատումները: Գալիքը մարգարէների ու պայծառատեսների մեհնաշնորհը չէ՞:

Նորից, ահա, հանապարհս իջնում է

ձորակը, որ ելնի հանդիպակաց Տնօրինական յիշատակներով առաւել յագեցած բարձունքը: Քրիստոսի հանապարհը մշտապէս անցել է այստեղով: Նա ըմբռնել է գեղեցկութիւնը կանաչ քնանկարի, որ շնչում էր ոչ միայն ձիթենիների, այլեւ արմաւենու, սոճու ու մրտենիի բոյրով ...

Երուսաղէմից մօտ մէկ ժամուայ, հետիոտն հանապարհ է Զիթենեաց լեւ: Հարաւից հիւսիս ձգուող սուրբգրական այս բարձրաւանդակը երեւ գագաթ ունի գրեթէ աննկատելի, մեղմաթէփ լանջերով: Հարաւայինը ամենացածրն է, ենթադրեալ Ապականութեան լեւը: Գեթեմանին նրա ստորոտին է: Միջին կատարը Համբարձման բլուրն է, որ, աննշան չափով (մի բանի տասնեակ մետր) բարձր է Երուսաղէմից եւ մի տեսակ դիտարան է. կարելի է բարձրանալ

ռուսական եկեղեցու զանգակատունը եւ դիտել աւանդագեղ տեսարաններ. երեւում են գրեթէ բոլոր քրիստոնէական վայրերը Բեթանիան, Յորդանանը, Մովսրի լեռները ...

Ծայրայեղ մոլեռանդ մահմեդականներով քնակեցուած լեռան վրայ տեսնելու շատ քան կայ: Յայտնի է Ջ. դարի սկզբի հայկական բարձրարուեստ խնայատակը իր հայերէն արձանագրութեամբ: Այդ սրբավայրն արդէն երկու դար, պատկանում է ռուսական եկեղեցուն: Նորագոյն շինութիւններից արժէ յիշել թերեւս «Հայր մեր»ի եկեղեցին, պատերին Տէրունական աղօթքը հարիւրից աւելի լեզուներով:

Սակայն մեր «կէտ-նպատակը» Քրիստոսի համբարձման վայրն է մօտ հարիւր մետր հիւսիս «Հայր մերից» եւ կրկնակի հեռու, դէպի հարաւ վերոյիշեալ խնամկարից: Ինչպէս յայտնի է, Հրաշափառ Յարութիւնից 40 օր անց քրիստոս իր աշակերտների հետ բարձրացաւ Զիթենեաց լեռը: Ուշ միջնադարեան քանաստեղծն այսպէս է չափաբերել աւետարանական աւանդութիւնը:

Ի լրանալ տասնեակ քառից

Աւուրց սրբոյ Յարութեան

Ել Տէրն ի լեռուն Զիթենեաց

Առաքելով սրբազան:

Եւ երբ Վարդապետն օրհնեց առաքելներին, ասում է Ղուկաս Աւետարանիչը, գատուեց նրանցից եւ բարձրանում էր երկինք: «Իսկ նրանք երկրպագելով Նրան՝ մեծ խնդութեամբ դարձան երուսաղէմ» (ԻԿ, 50): Ուրեմն, Յունիսի 1ին է Համբարձման տօնը: Այդ օրը դեռ պիտի գանձ այստեղ ներկայ լինելու Հրաշափառին, հանդիսաւոր Ս. Պատարագին եւ Հայրապետական մաղթանքին ունկնդիր: Դա իսկական, բուն Համբարձումն է: Մինչդեռ այս մէկը Համբարձումն է «Ուխտաւորաց»: Սուրբ Յարութեան տօնին դարեր շարունակ եկել

են քաղմաքիւր ուխտաւորներ եւ քնական է, չէին կարող աւելի քան մէկ ամիս սպասել: Ս. Յակոբեանց վանքը, նրանց փափաքին ընդառաջելով՝ ժամանակից շուտ նշում է Համբարձման տօնը:

Ահաւասիկ Մարտի 25ին, շաբաթ ժամը 16ից քառորդ պակաս նշանակուած է «Պղծեալ տաճարի արարողութիւնը»:

Համբարձման եկեղեցին որ մինչեւ անցեալ դարի կէսը պատկանել է հայերին (Ս. Յակոբեանց վանքին), այժմ հիմնայատակ աւերուած է: Նրա շրջափակի մէջ, Քրիստոսի ոտքի վերջին դրոշմը կրող քարի վրայ կանգնեցուած է մահմեդական փոքր ու աննշան մի շինութիւն. «մզկիթ» մերկ պատերով: Հայ եկեղեցուն իրաւունք է վերապահուած տարեկան երկու անգամ (չորս օր նախատօնակ եւ պատարագ) արարողութիւն կատարել այդտեղ:

Երբ մեր ոչ քաղմամարդ թափօրը (մօտ 30 հոգի) մտաւ՝ Պղծեալ սրբավայրը լցուեց:

Ծարժական սեղանը տեղադրեցին աւանդական քարի վրայ եւ Անուշաւան Ծ. Վ. Զղջանեանը մեղմաբարոյ, կիրթ մտաւորական, անսահման երկիրդածութեամբ պատարագեց, վարակելով եւ հոգեկան բովանդակութիւն պատճառելով փոքրաթիւ ունկնդիրներին:

Սրբավայրն անհամեմատ մարդաշատ էր բուն Համբարձման տօնին: Այս անգամ Հայոց Առաքելական եկեղեցուն ընկերացել էին Յունական, Ղպտի եւ Ասորաց եկեղեցիներն իրենց հաւատացեալներով: Քիչ չէին նաեւ գրօսաշրջիկները: Անհոգի, անտարբեր, թերահաւատ, յաճախ շինծու-հետաքրքրասէր այս քաղմութիւնը (որ այլ մի վայրում քնական ու տանելի է) կարծես սրբապղծութեան ինչ-որ երանգ է ստանում:

Բաւական ընդարձակ քակի հարաւկողմը Յունական եկեղեցու մեծ վրանն էր: Նոյնպիսի վրան Հայոց

եկեղեցունն էր հիւսիսից: Սրանց միջեւ Ասորոց եւ Ղպտի եկեղեցիների փոքրիկ վրաններն էին, դարձեալ հիւսիսից թերեւս միաբնակութեան հանգամանքի բերումով: Իւրաքանչիւր եկեղեցի պատարագում էր իր խորանում:

Հայոց Պատարագը շատ հանդիսաւոր էր ու շփեղ Ամենապատիւ Ս. Պատրիարքի հանդիսապետութեամբ, երկու Անդաստանով:

Աւանդութիւնը հաւաստում է, որ անցեալում այստեղ Ս. Պատարագի ժամանակ հրաշքով լոյս է երեւացել, եւ

հրաշքը դադարել է Սրբավայրի պղծուելուց ի վեր:

Կէսօրին Տիգրան սարկաւագ Կարապետեանի հետ անշտապ իջնում եմ դէպի Գեթսեմանի այգին, լցուած Պատարագի հոգեպարար խորհուրդներով եւ հաղորդակից բարձր, վերմարդկային դաշնութեան: Մեր խօսակցութեան նիւթը անանձնական աւանդութիւններն են իրենց աստուածային երաժշտութեամբ:

ԱՐՇԱԿ ՄԱՏՈՅԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՄՕՐ ՀՆԱԳՈՅՆ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏՈՒՄ

Հայաստանը որպէս քրիստոնէութիւնը պետականօրէն ընդունած առաջին երկիր, աշխարհին ներկայանում է նաեւ որպէս քրիստոնէական մշակոյթի հնագոյն օրրաններից մէկը: Ցաւօք արտի մեր երկիրն ալեկոծած պատերազմների աւերումի ու կողոպուտների պատճառով քիչ քան է պահպանել քրիստոնէութեան վաղ շրջանի մշակոյթի կոթողներից: Դարերի փորձութիւններին համեմատաբար լաւ են դիմացել եկեղեցիները, յուշասիւնները եւ պաշտամունքային այլ կոթողներ: Չնայած այն հանգամանքին որ վաղ միջնադարի հայկական եկեղեցիներն առանձնապէս հարուստ չեն զարդաքանդակներով սակայն եղած զուսպ յարդարանքում նախշազարդից բացի հանդիպում են նաեւ Քրիստոսի առաքելների եւ հրեշտակների պատկերներ, քրիստոնէութեան վաղ շրջանին բնորոշ թեմաներով պատկերաքանդակներ: Տեղումնական պատկերների քաղաքացիականութեամբ աչքի են ընկնում յատկապէս քաղաքային քանդակագործական մեծահարգանքով մեծահարգանքով քանդակագործ մեծահարգանքով եւ մահարձան կոթողները որ 4-7րդ դարերում բաւականին տարածուած են եղել Հայաստանում: Այդ

կոթողների վրայ վերոյիշեալ թեմաներից բացի հանդիպում են նաեւ «Աստուածամայրը մանկան հետ», Աւետման, Մկրտութեան, Տրդատի եւ Գրիգոր Լուսաւորչի պատկերաքանդակներ:

Յատկանշական է, որ ինչպէս համաքրիստոնէական մշակոյթի մէջ, այնպէս էլ վաղ միջնադարեան հայ արուեստում առանձնապատուկ տեղ են գրաւում Աստուածամօր պատկերները: Քրիստոսից յետոյ առաւել տարածուած պատկերները նուիրուած են Աստուածամօրը: Անշուշտ այս իրողութիւնն ունի դաւանաբանական հիմնաւորում: 431թ. եփեսոսի երրորդ տիեզերաժողովում Կոյս Մարիամը եկեղեցու կողմից ճանաչուեց որպէս Աստուածածին եւ հաստատուեց նրա պաշտամունքը: Հայ եկեղեցին եւս ընդունեց այդ ժողովի որոշումները: Աստուածամօր առաջին պատկերները հայ արուեստում հանդիպում են 3-7րդ դարերի պատկերաքանդակներում:

Աստուածամօրը նուիրուած են քաղաքային եկեղեցիներ, որոնցից առաջինը, ըստ պատմահայր Մովսէս Խորենացու